

ÚJ TANTERVEINKRŐL

DR. SIKÓ ÁGNES
Pécs

Ajánlások a 4. osztályos környezetismeret földrajzi anyagának tanításához

III.

11. A *Dunántúli-középhegység* témakör feldolgozásánál az eddig javasolt regionális vagy táj földrajzi elemzés mellett a következőkre hívnánk fel a tanár figyelmét. A téma összegezi e *középhegység* fogalmáról tanultakat. Még egyszer részletesen vizsgáltsuk meg rajz, homokasztal, kép, transzparens és a tankönyv anyagának feldolgozásával a középhegység alkotó részeit, és rögzítsük a középhegység legjellemzőbb jegyeit, vagyis a magassági értéket, külső megjelenési formát. Az egyedi fogalom jellemzésével egyidőben gyarapítjuk az éghajlat fogalmának tartalmát. A Dunántúli-középhegység éghajlati jellemzésénél kell a transzparens, magyarázó rajz és a tankönyv 160. 7. feladatának elemzése alapján megmagyarázni a *hegységek éghajlat módosító hatását*. A domborzat-éghajlat összefüggése a természeti tényezők közötti összefüggések csoportjába tartozik, amelynek kifejtése, alkalmazása a dialektikus gondolkodás kialakulását segíti elő.

Hasonló nevelési feladat teljesítését jelenti a Dunántúli-középhegység ásványkincsei c. tanítási egység anyagában a *bauxit*, *barnaszén* kitermelése és a rátelepülő *aluminiumgyártás* összefüggésének bemutatása.

Az így kialakított kapcsolatrendszer már az energiahordozók, energiatermelésre való felhasználását és a villamosenergia alkalmazását is rögzíti a tanulóinknál. A metodikai feldolgozásban az applikáció a közetgyűjtemény válogató és a fenti szisztémát rögzítő alkalmazására is gondolni kell a tankönyv 161–163. o. feladatsorának megbeszélésekor.

Ugyanakkor feladatként jelentkezik a logikai térképolvasás fejlesztése is. Ennek lehetőségei: a középhegység térképi jelölésének szemléleti olvasásához hozzá kell kapcsolni a csapadék és hőmérséklet és ezen keresztül az éghajlat magassággal történő változásának összefüggését; másrészt a hegységekben a mezőgazdasági termelés speciális jellemzőit is, valamint az ásványkicsekben való gazdaságot és kapcsolódó ipar megjelenését a területen. A szemléleti vagy mechanikus térképolvasáshoz kötődő összefüggéseket, a következő hasonló középhegységi terület vizsgálatakor a tanuló, mint logikai térképolvasást hasznosíthatja, vagyis a térkép szemlélete alapján már azt is tudni fogja, ami közvetlenül nincs a térképen feltüntetve, de logikai kapcsolat alapján felidézhető előzetes ismeret.

12. A Balatonon téma az állóvizekről tanultak felelevenítését és az egyedi fogalom mellett a tó általános fogalmáról tanultak tartalmi gyarapítását biztosítja. A munkatankönyv 164. o. 1. feladatával idézhetjük fel a tó fogalmát, térképi jelölését, partjainak jellemzését. Ezután a Balaton egyedi tulajdonságai közül a pontos méretét mutatjuk be és az É.- és D.-part jellemző jegyeit. A D.-i kiterjedésű lejtők felmelegedésének bemutatásával a *domborzat éghajlat módosító hatásának* újabb összefüggését láttatjuk meg. A jelenség gazdasági hasznosításával a szőlő- és gyümölcsstermelés bemutatásával ismét az összefüggéslátás, a logikus gondolkodás fejlesztését végezzük. Az általános fogalmak közül újra idéztetjük a *félsziget*, *csatorna* fogalmát és térképi ábrázolását. Bár sokan járhattak már a Balatonon, amikor 4. osztályban mint tananyagként is találkozunk vele, célszerű a felsorolt fogalmi jegyeket és általános fogalmakat bemutató képeket alkalmazni, hogy az élmények felidézése vagy a képzetek kialakulása megtörténhessen a tanulóknál.

A tankönyvben 165. o. található olvasmány az *idegenforgalom* fogalmának megértését segíti. Napjainkban világviszonylatban egyre jelentősebb ága a gazdasági életnek. Hazánkban a Balaton kiemelt szerepet tölt be az idegenforgalomban. Fontos, hogy a tanulók a természeti adottságok és a társadalom igénye közötti kapcsolatot megértsék, és már ebben az életkorban elemi szinten lássák a szabad idő felhasználásának módjait. Ugyanakkor meg kell beszélni velük a Balaton és környéke *környezetvédelmét*. A táj szépsége és hasznossága, valamint védelmének szükségessége közötti kapcsolat kialakításával tudjuk formálni bennük a környezetvédő szemléletet. Az így kialakított gondolatort támaszthatjuk alá a kiegészítő anyag tervező munkájával, amely egyben a menetrend használatának megismerését és gyakorlását is jelenti. A tankönyv 166–167. o. feladatait saját lakóhelyre is lehet transzponálni, így még nagyobb lesz a motiváló szerepe.

13. A *Dunántúl* területéről tanultak összefoglalása a téma fogalomkörének rendszerezése. Az egyes fogalmak rendszerbe foglalását segíti a tankönyv a 168. o. 1. és 170. 8. feladata mintájával. Legfontosabb az egyes domborzati típusokhoz kapcsolni azok jellemző természeti adottságait és a velük szoros kapcsolatban álló gazdasági életet. A módszerek terén a csoportosítások elvégzésére alkalmas az applikáció, a transzparens mint a tankönyvi anyag kiegészítése.

A RENDSZEREZÉS SZERKEZETE

FELSZÍN

TÁJ	ALFÖLD KISALFÖLD	DOMBSÁG DUNÁNTÜLI-D. ZALAI-D.	KÖZÉPHEGYSÉG MECSEK DUNÁNTÜLI-KH.
IPAR-ENERGIA: NYERSANYAG: IPARÁG:	ÉLELMISZER (MALOM, CUKOR, HÚS, TEJ)	KŐOLAJ, FÖLDGÁZ ÉLELMISZER, VEGYIPAR (HÚS, TEJ)	FEKETE- BARNASZÉN BAUXIT ALUMÍNIUM IPAR
MEZŐGAZDASÁG FÖLDMŰVELÉS: ÁLLAT- TENYÉSZTÉS:	GABONA CUKORRÉPA TAKARMÁNYNÖV. SZARVASMARHA	TAKARMÁNYNÖV.	ERDŐGAZDASÁG

14. *Utazás az Északi-középhegységben* téma feldolgozásánál gyakorolhatjuk tanulóinkkal a térképi viszonylagos helymeghatározást a munkatankönyv 171. o. kezdő feladatsorával. A térkép szemléleti olvasásának gyakoroltatását biztosítja az 1. feladat összehasonlító munkája, valamint a 2–3. feladat megoldása. A térkép vizsgálata mellett nem maradhat el az Északi-középhegység képi bemutatása sem. A tankönyv képe mellett a diasorozat Mátra, Bükk képeinek elemzésére is szükség van. A két eszköz: kép, térkép anyagának elemzése alapján mondhatjuk azt, hogy kialakult képzetük is van az Északi-középhegységről. Előzetes munkával megformálhatjuk homokasztalon vagy plasztilinból a terület domborképét is, így tesszük teljessé a közvetett ábrázolást. A tanítási egység anyagának legfontosabb földrajzi ismerete a *víz felszínformáló munkája a középhegységben és az éghajlat magassággal történő változásának* magyarázata. Mindkét földrajzi folyamat bemutatására nagy gondot kell fordítani, mert a későbbi tanulmányok során újra előfordulnak, és további folyamatok, fogalmak épülnek rájuk. A folyóvíz munkavégzését a tankönyv 172. 6. feladata ábrája alapján homokasztalon végzett kísérlet segítségével beszélhetjük meg, építve a már addig tanult vízrajzi ismeretekre. A kísérletet elvégezve azt a földrajzi környezetbe kell helyezni, vagyis elemeit azonosítani az Északi-középhegységben levő folyók munkavégzésével és a völgyek, hegyek jelenségével.

Az éghajlat jellemzéséhez a tankönyv 172. o. feladatát elemezhetjük. Kiegészítésként meg kell nézetnünk a Nagykunság és Mátra magasságát is, hogy a feladat második részének kérdésére az É–D keresztmetszet alapján válaszolni tudjanak a tanulók. Kiemeljük a folyamat vizsgálatának eredményét, a hegvidék magasabb területének hűvösebb és csapadékosabb voltát. A feladattal a csapadékképződés új típusával az orografikus (hegység okozta) csapadékképződéssel ismertettük meg a tanulókat.

A természeti értékek közül a tájnak erdőben való gazdagságát és az ásványkincseket említjük meg. Az ásványkincsek részletes ismertetése már a következő óra feladata. Ezért itt csak egyszerű szemléleti térképolvasást alkalmazhatunk a jelmagyarázat gyakoroltatásával.

15. *A bányák, gyárak a Borsodi-medencében* tanítási egység alkalmat ad a természeti környezet társadalmi hasznosításának bemutatására, a környezetvédelem jelentőségének ismertetésére, ezen összefüggések világnézeti nevelés szempontjából fontosak. A földrajzi ismeretrendszer az *iparvidék* fogalmával gyarapítjuk, amely gazdaságföldrajzi alapfogalom a későbbiekben is nagyon sokszor kerül majd alkalmazásra. A politechnikai ismereteket alapozzuk meg a kohászat alapanyagainak és az egyszerű technológiai feldolgozási sorrendjének bemutatásával.

A feladatot a Borsodi-medence területének lehatárolásával kezdjük, alkalmazva a tanulók előzetes ismereteit, felidézettjük a medence fogalmát, és tanári bemutatással behatároljuk a térképen a Borsodi-medencét. A táj, terület bemutatásának alapszabálya, hogy amennyiben az nem egyértelműen behatárolható, mindig tanári bemutatóval történjen a meghatározás, és csak azután végezzék a tanulók. Ezután megállapíthatjuk a jelek alapján a bányászott ásványkincseket. Az ismert barnaszén kiválasztjuk a kőzetgyűjteményből. Ezt követi a vasérc megismertetése, színe, tapintása alapján elkülönítjük a bauxittól. Kialakíthatunk egy nyersanyag-sorozatot a vaskohászathoz: koks, mész, vasérc összeállítását és kiegészíthetjük a végtermékkel: nyersvas, acél. Így közvetlen vizsgálódás alapján értelmezhetik a tanulók a tankönyv 174. o. 2. és 3. feladatát.

A kohászatához szükséges nyersanyagok behozatalának megbeszélésével kezdjük bemutatni a KGST szerepét, jelentőségét. Nevelési jelentősége miatt nagy gondot fordítunk a feladat megoldására (175. o. 4.). A gyártási folyamat megismerése alapján vonatkoztatjuk el az iparág a *vaskohászat* és *gépgyártás* fogalmát és térképi jelét.

Mindkét térképjelhez valóságból is kell kapcsolnunk elemeket, tehát a kohászat képi megismertetése, termékek bemutatása pl.: rugó, acélpenge, gyártmánygyűjtemény stb. A tankönyv leírása és kép elemzése segítségével mutatjuk be az *iparvidék* megjelenését, és a térképen jelölt iparágak leolvasásával teljesítjük ki a fogalmat. *Miskolc* város környezeti helyzetének elemzésével hívhatjuk fel a figyelmet az iparvidéken kialakuló környezetszennyezésre és az emberek feladatára, a környezet védelmére.

16. Az Élet a hazai tájakon – befejező tanítási egysége fővárosunk, *Budapest* bemutatása. Ez a téma kettős célt szolgál: megismerteti a *főváros* fogalmát, és bemutatja a *város fogalom földrajzi elemzését*. A feladatok közötti súlypontozás is e két szempont figyelembevételével kell hogy történjen.

A két tanítási egység együtt tartalmazza azt az anyagot, amelynek algoritmus sora e kettős feladatot, az egyedi és általános viszonyát tükrözi.

BUDAPEST

Általános

Egyedi

TELEPÜLÉS-VÁROS-FŐVÁROS

↓
helyzete
fekvése
felszíne
lakosság
funkciók

↓
ipari
kereskedelmi
közlekedési
idegenforgalmi
történeti

Országos
Központi

DUNA szerepe
hidak
szigetek
melegvíz-források
történelmi helyek
Felszabadulási emlékmű
Királyi palota
Csepel Vas- és Fémművek
Csepeli kikötő
Ferihegy

A 4. osztályos környezetismeretben még nem teljes a főváros-fogalom, csak a legfontosabb funkciókat emeljük ki. A tanítás-tanulás során a gyermek előzetes ismereteit használjuk fel. Napjainkban a megnövekedett szabad idő és a nagyobb mozgásigény következtében már sok gyermek eljut a fővárosba alsó tagozatos korában is. Használjuk fel az így szerzett közvetlen tapasztalatokat. Budapest jellemzőinek vizsgálatához a tankönyv feladatrendszerét feltétlenül egészítsük ki a diaképek elemzésével, hogy az egyedi vonások megismerését is biztosítsuk. Kép alapján fel tudják ismerni a tanított objektumokat, és jellemezni tudják azokat. A tankönyv 176. o. 1., 2. feladatát a térkép elemzése alapján már önállóan is megoldhatjuk. Kiemeljük, hogy az ilyen földrajzi fekvés mindig alkalmas települések, főként nagyobb népességet tömörítő városok létrejöttére. A későbbi tanulmányok során szükség lesz a földrajzi helyzet, domborzat és a település létrejötte közötti összefüggés önálló alkalmazására.

A Duna jelentőségének bemutatásakor, felidézhetjük a folyók munkavégzéséről tanultakat s a sziget fogalmát, és képek segítségével kapcsoljuk az egyedi fogalmakat a Margitszigetet és Csepel-szigetet. Így mindkét sziget jelentőségét, szerepét értékelteni tudjuk. A 177. o. ábrája és a hidakat bemutató képek alapján beszéljük meg azok jelentőségét, előkészítve *közlekedésföldrajzi* szerepüket, amelyet a következő óra anyagánál tárgyalunk. A hidak szerepét értetjük meg a város *település-szerkezetének*, a sugár- és körútrendszernek az elemzésével is, amelyet a tankönyv 178. o. ábrája segítségével végezhetünk el.

Ha a természeti értékeket, a város szép fekvését, néhány kiemelkedő építészeti alkotását, a fürdési, strandolási lehetőségeket bemutatjuk, könnyen érthetővé válik tanulóink számára a város *idegenforgalmi* jelentősége. Feltétlenül a tények ismeretét összegezve vonjuk le a következtetést „miért látogatnak Budapestre?” A téma másik

órája már a gazdasági életben betöltött szerep hangsúlyozását tartalmazza. A megyék térképe és a tankönyv 179. o. ábrája, valamint az előző órai ismeretek alapján elemezhető Budapest közlekedésföldrajzi helyzete és jelentősége. Megvizsgáljuk a közlekedési ágakban betöltött szerepét, és bemutatjuk a hozzájuk kapcsolódó jellegzetes objektumokat: pályaudvarok, autóbusz-pályaudvar, kikötő, reptér.

Az *ipari központ* jellemzését a tankönyv 180. 3., 4. feladata programozza. Termék- és közetgyűjtemény használatával és applikációs táblán rögzítéssel egészíthető ki a feladatsor. A *kereskedelemben* betöltött szerepét előzetes megfigyeléssel (TV-reklámok, hirdetések), képek gyűjtésével tehetjük életszerűvé. Megismertetve ezzel a kereskedelem objektumait.

Az *összefoglalás* a munkatankönyv feladatrendszerével oldható meg. Ki kell ismételten emelni azokat a fogalmakat, összefüggéseket, amelyek az ember természetes környezete és tevékenysége között jönnek létre. Valamint az ember környezetszennyező és -védő tevékenységét az adott területen.

III. FEJLŐDÉS A TÁRSADALOMBAN

A téma elsősorban a történelmi ismeretek megalapozását biztosítja. Azonban a földrajz a társadalom gazdasági tevékenységével is foglalkozó tárgy lévén, ebben a fejezetben ismereteivel integrálódik a történelmi alapismeretekhez. A termelés fejlődésének témái jól alapozzák azon földrajzi ismereteket, amelyekkel 6. osztálytól a világ földrajzi megismerésében találkozunk majd tanulóink. A gyűjtögetés, halászat, vadászat, állattenyésztés, öntözéses földművelés, bányászat, ipari fejlődés, gyáripar, majd a településkialakulás történelmi folyamata; a vásárlás, kereskedelem létrejötte; a közlekedés fejlődési folyamata azon fogalmak és folyamatok együttese, amelyek tanításakor a földrajzban való alkalmazásukra is fel kell hívni a figyelmet. Megoldási módként ajánlható a földrajzi példák alkalmazása, a megelőző témakörben tanult gyakorlati felhasználása.

DR. KUNOSS JUDIT
Győr

A beleképzeléses fogalmazási témák szerepe a szociális tanulásban

Meggyőződésünk, hogy az eredményes fogalmazástanítás feltétele a *jó téma*. A jó téma *meghatározó* szerepét többen felismerték. Ezt a szakirodalom is igazolja. A teljesség igénye nélkül hadd hivatkozzunk néhány megállapításra.

Első helyre kívánczodik Tolsztoj véleménye. Szerinte a pedagógus művészete a „fogalmazási oktatásban”, a témák megjelölésében mutatkozik meg leginkább. [1]

Hogy a közlés motiváltságának megteremtésében milyen nagy szerepe van a jól megválasztott témának, arról Lengyel Dénes könyvében is olvashatunk. A szerző tapasztalatai alapján beszámolt arról, hogy egyes középiskolai osztályokban a dolgozatírást szinte ünnepnek tekintik a tanulók. Akadnak viszont olyan osztályok, amelyeknek tanulói fanyalogva fognak az íráshoz. Vajon mi lehet ennek az oka? Elsősorban